

¹ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Atipikus Viselkedés és Kogníció Gyógypedagógiai Intézet

²MTA-ELTE Autizmus Szakmódszertani Kutatócsoport

³ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola

Kortárs mentorok az autizmussal élő középiskolás tanulók támogatásában. Szisztematikus szakirodalmi áttekintés

NÉMETH VIVIEN^{1,2,3} – STEFANIK KRISZTINA^{1,2}

nemeth.vivien@barczy.elte.hu

stefanik.krisztina@barczy.elte.hu

ABSZTRAKT

Háttér és célok: Az autizmussal élő gyermekek és felnőttek kortárs mentorálásának hatékonysága mellett tudományos bizonyítékok is szólnak. A mentorálás során egy személy vagy csoport – előzetes felkészítést követően – tervezetten támogat az életkorához és/vagy fejlettségi szintjéhez közeli, autizmussal élő embert szakember közvetlen részvétele nélkül. Jelen tanulmány célja a nemzetközi szakirodalom eredményeinek elemzésén keresztül az autizmussal élő középiskolás tanulókat támogató kortárs mentorálás (1) szakirodalomban való értelmezésének, (2) szereplői feladatainak és szerepeinek, valamint (3) a módszertan előnyének és korlátainak feltárása.

Módszer: A szisztematikus szakirodalmi keresést 2022. szeptemberében az ERIC és a PUBMED adatbázisokban végeztük. A beválogatási és kizárási kritériumok alapján a 6054 találat közül 11 tanulmány került elemzésre.

Eredmények: A kortárs mentorálás a komprehenzív támogatás részeként hatékony módszertani eleme lehet az autizmussal élő tanulók középiskolai támogatásának. Amennyiben a kortárs mentorálást individualizáltan, a módszertani szempontokat betartva tervezik, mind az autizmussal élő mentoráltak, mind a mentorok számára hasznos és örömet hozhat, egyaránt támogathatja az autizmussal élő tanulók és a mentorok társas és kommunikációs készségeinek fejlődését.

Következtetések: Noha a nemzetközi szakirodalomban találunk szisztematikus vizsgálatokat, szükség lenne a gyakorlatok alaposabb feltérképezésére és a hatások további vizsgálatára, s ezt követően a hatékony megközelítések módszertanának rendszerszintű elterjesztésére. Mindez különösen fontos volna hazánkban, ahol a kortárs mentorálás egyelőre csak *ad hoc* jelleggel valósul meg az autizmussal élő tanulók középiskolai támogatásában.

Kulcsszavak: autizmus, középiskola, autizmus-specifikus támogatás, kortárs mentorálás, kortárs segítség

DOI: 10.52092/gyosze.2022.4.1

HÁTTÉR ÉS CÉLOK

Az autizmus spektrum állapot az emberi fejlődés olyan variációja, amelyet sajátos viselkedéses mintázatok jellemeznek a kölcsönös szocio-kommunikációban, a társas interakciókban és a

rugalmas viselkedésszervezésben (APA, 2014; Lord et al, 2020). Az autizmussal élő emberek életminőségének és pszichológiai jóllétének biztosítása érdekében elengedhetetlen, hogy támogatásuk az autizmus spektrum heterogenitásához igazodva, individualizáltan valósuljon meg. Az autizmusspecifikus támogatás esszenciális része a strukturált és jól érthető autizmusbarát környezet szervezése, amely növeli az autizmussal élő személyek önállóságát és csökkenti szorongásukat (Lord et al, 2020; Reed, 2016; Stefanik, 2018b). Az autizmusspecifikus módszerek és eszközök kiválasztásánál kiemelt szempont – és egyben etikai kérdés – tudományos igazoltságuk, hatékonyságuk erős evidenciákkal való alátámasztása (Stefanik, 2018a; Volkmar, Reichow & McPartland, 2014).

Az autizmusra jellemző társas és kommunikációs viselkedések minden életkorban vezethetnek nehézségekhez. Ez a többségi középiskolában tanuló, autizmussal élő fiatalokra azonban hatványozottan igaz, hiszen az életkorhoz kapcsolódó társadalmi és társas elvárások gyorsan változnak és növekednek. Miközben az autizmussal élő kamaszok többsége vágyik a kortárskapcsolatokra, a társas és kommunikációs helyzetekben megmutatókozó nehézségeik miatt gyakran szorulnak perifériára az osztályközösségben, s jobban kitettek a kortársbántalmazásnak is (Cresswell, Hinch & Cage, 2019). Mindez természetesen összefüggést mutat az autizmussal élő fiatalok negatív önértékelésével, szorongásával és alacsony pszichológiai jóllétével (Long, Zucca & Sweeting, 2020).

A kortárs mentorálás hatékonysága mögött állnak tudományos bizonyítékok, ám további vizsgálódásra feltétlenül szükség van, hiszen változatos életkorokban, változatos formákban valósul meg a gyakorlatban (Reichow & Volkmar, 2010). Magyar nyelven – sajnos – kevés szakirodalomban kerül említésre (lásd pl. Ábrahám, Stefanik, Ószi, 2018), s anekdotikus adataink szerint igen ritka a szisztematikusan felépített kortárs mentorálás Magyarországon. Jelen szakirodalmi áttekintés célja az autizmussal élő középiskolás tanulók kortárs mentorálásához kapcsolódó nemzetközi szakirodalom szisztematikus áttekintése és elemzése.

Kutatási kérdések

Szakirodalmi kutatómunkák a következő kutatási kérdésekre épült:

- (1) Hogyan értelmezik a tanulmányok a középiskolában megvalósuló, autizmussal élő tanulók támogatására irányuló kortárs mentorálást?
- (2) Milyen szereplők vesznek részt a középiskolai kortárs mentorálásban? Milyen jellemzőik, szerepeik, feladataik vannak?
- (3) Milyen előnyei és korlátai lehetnek a középiskolában megvalósuló kortárs mentorálásnak?

MÓDSZER

Keresési stratégia

A szakirodalmi keresést két elektronikus adatbázisban (Educational Resources Information Center (ERIC) és PubMed), 2022. szeptemberében végeztük. A kulcsszavas keresési kifejezések az

autizmusra (autis* or ASD or asperger*), valamint a kortársak által közvetített támogatásra (peer helping or peer mentoring or peer mentoring support or peer-based intervention or peer-mediated practices) irányultak. A keresést az utóbbi 10 évben (2012-2022 között) megjelent, angol nyelvű, peer-reviewed folyóiratokban publikált tanulmányokra szűkítettük. Az 1. táblázat mutatja adatbázisonként a találatok számát, valamint a használt keresőszavakat. Összesen 6.054 tanulmányt találtunk.

Adatbázis	Keresőszavak	Találatok
ERIC	(autis* OR ASD OR asperger*) AND (peer helping OR peer	5651
PubMED	mentoring OR peer mentoring support OR peer-based intervention OR peer-mediated practices)	403

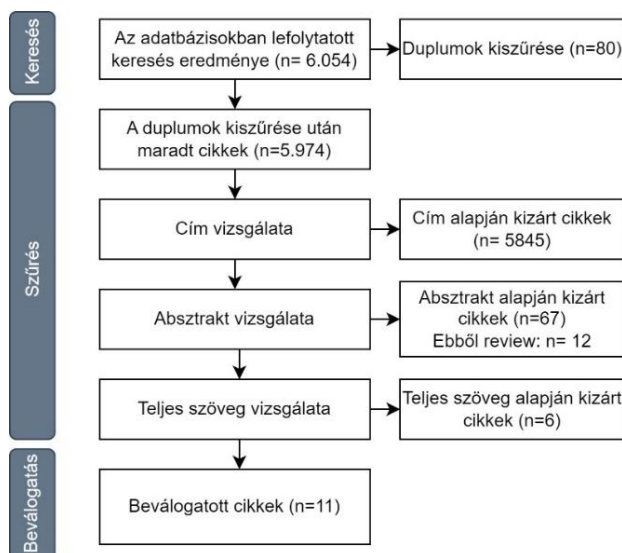
1. táblázat. Keresőszavak és találatok száma adatbázisonként.

Beválogatási és kizárási kritériumok

A keresésből származó cikkeket a duplumok kiszűrése után további beválogatási és kizárási szempontok mentén vizsgáltuk. Kizárára kerültek azok a publikációk, amelyek (1) korai életkorra, általános iskolás vagy felnőtt korosztályra vonatkoznak, (2) nem tartalmaznak középiskolai szintűen megvalósuló kortárs mentor programmal kapcsolatos komponenst, (3) nem autizmussal élő tanuló(ka)t vizsgálnak; továbbá kizártuk (4) a szisztematikus áttekintéseket.

Beválogatásra kerültek azok az (1) empirikus tanulmányok, amelyek (2) középiskolai szintűen megvalósuló kortárs mentor programmal kapcsolatosak, valamint (3) középiskolában tanuló autizmussal élő tanulóra vagy tanulóokra vonatkoznak.

Az 1. ábra bemutatja a kizárási és beválogatási folyamat lépéseit. A 2. táblázat összefoglalja a szakirodalmi áttekintésbe beválogatott publikációk főbb jellemzőit.

1. ábra. Beválogatási és kizárási folyamat lépései (az ábra a PRISMA irányelvek alapján készült; Page et al., 2021).

Szerző(kt)	Kutatási keret/módszer	Résztevők	Résztevők életkora / osztályfoka	Kutatási fókuszok	Főbb eredmények
Barbara et al, 2021	kvantitatív kutatás; többszörös alapmérés dizájn	AS n=10; NT n=10	16-20 év (10. és 12. évfolyam)	Kortárs mentorálási program hatásainak vizsgálata (helyszín: iskolai menza).	A kortárs mentorálás (1) hatékony az autizmussal élő tanulóknak szociális kommunikációs készségeinek előmozdításában (főként beszélgetési készségek) (2) a készségek általánosításában (3) a mentorok és a mentoráltak egyaránt hasznosnak találják.
Bottema-Beutelet al, 2016	kevert módszertan (kérdőív + interjú)	AS n=33	14-25 év	Autizmussal élő tanulóknak feltárása a kortárs mentor programok 7 komponenséről: (1) célok meghatározása (2) mentorok toborzása (3) első találkozás a mentorokkal (4) mentorokkal való kapcsolattartás (5) szakember támogatása (6) szociális készségek támogatása (7) család bevonása	A kortárs mentorálás során az autizmussal élő tanulóknak fontos, hogy (1) a kortárs mentorokkal legyen közös érdeklődési körük, (2) megarthassák a privát szférájukat és önállóságukat, (3) a részt a folyamatban (4) a mentorokkal való közös tevékenységek élvezetesebbek legyenek.
Carter et al., 2017	többszörös alapmérés dizájn	AS n=4	16-19 év (9-12. osztály)	Kortárs mentor program hatásainak vizsgálata.	Kortárs mentorálás során az autizmussal élő tanulóknak (1) társas interakciónak mennyisége és minősége javult, (2) tanulmányi eredmények javultak vagy nem változtak. (3) A kortárs mentorálás a mentorok és a mentoráltak szerint is megvalósítható gyakorlat.
Carter et al, 2019	kvantitatív vizsgálat	AS n=102	átbútelekor: 15,9 év	Kortárs mentor program megvalósíthatóságának vizsgálata, fókuszban az autizmussal élő tanulóknak és a szakemberek véleményének megmérése.	A kortárs mentor program a pedagógusok szerint megvalósítható középiskolai környezetben is. Érdekes felkésztült néhány problémára, amely a középiskolai szintre különösen jellemző lehet.
Gardner et al, 2014	többszörös alapmérés dizájn	AS n=2	14-18 év	Kortárs mentor program hatásainak vizsgálata.	A kortárs mentorálás során az autizmussal élő tanulóknak (1) társas interakciónak mennyisége és minősége javult. (2) A programot a mentorok, mentoráltak és a szakemberek is megvalósíthatónak tartják.

Hochman et al, 2015	többszörös alapmérés dizájn	AS n= 4; NT n=11	15-18 év	Kortárs mentor program hatásainak vizsgálata (helyszín: iskolai menza).	Kortárs mentorálás során az autizmussal élő tanulók (1) társas interakcióinak mennyisége és minősége javult. (2) A kortárs mentorálás a mentorok és a mentoráltak szerint is megvalósítható gyakorlat a középiskolában.
Hughes et al, 2013	többszörös alapmérés dizájn	AS n=3; NT n=3	16-17 év	Kortárs mentor program hatásainak vizsgálata.	Kortárs mentorálás során az autizmussal élő tanulók szocio-kommunikációs készségei minőségi javulást mutattak.
Karoff et al, 2017	eset tanulmány	AS n=1	középiskolás tanuló	3 éven keresztül tartó kortárs mentor program bemutatása egy esetben keresztül.	Az előzetes adatok alapján a kortárs mentor program során az autizmussal élő tanuló (1) szociális készségei javultak, (2) kihívást jelentő viselkedési csökkenetek.
Lansey et al, 2021	'single case' többszörös alapmérés dizájn	AS + IKZ n=3; NT n=3	középiskolás tanuló	Kortárs mentor program hatásainak vizsgálata.	Kortárs mentorálás során az autizmussal élő tanuló (1) kihívást jelentő viselkedési csökkenetek, (2) proszociális viselkedéseik száma nőtt.
MacFarland & Fisher, 2021	'multiplance probe' dizájn	AS + IKZ n= 4; NT=7	14-18 év	Vidéo-alapú támogatással kombinált kortárs mentor program hatásainak vizsgálata.	A kortárs mentorálás során az autizmussal élő tanuló (1) szociális készségei javultak, (2) a készségek általánosítása nőtt.
Roberts, et al, 2019	'ABAB' 'single case' dizájn	AS n=2 + kortárs mentor, AS n=1	16-18 év	Önmenedzselési stratégiákkal kombinált kortárs mentor program hatásainak vizsgálata, ahol a kortárs mentor is autizmussal élő tanuló.	A kortárs mentor programot a résztvevők középiskolai környezetben is megvalósíthatónak találták. Az autizmussal élő mentor és a mentoráltak szocio-kommunikációs készségei egyaránt javultak.

1. táblázat. A szakirodalmi áttekinthető beavagoltott tanulmányok részletes jellemzői. A táblázatban található rövidítések: AS = autizmussal élő személy; IKZ = intellektuális képességzavarral élő személy; NT = neurotipikus személy.

(1) Hogyan értelmezik a tanulmányok a középiskolában megvalósuló, autizmussal élő tanulók támogatására irányuló kortárs mentorálást?

Az egyik legtöbbször hivatkozott definíció szerint a kortárs mentorálás egy olyan helyzet/módszer, amikor egy tipikusan fejlődő személy vagy csoport, kapott instrukciók alapján, tervezetten segíti az életkorához és/vagy fejlettségi szintjéhez közeli, autizmussal élő személyt, szakember közvetlen részvétele nélkül (Odom & Strain, 1984). Az elemzett tanulmányokban használt módszer is főként e definíción alapul, ám egy-egy konkrét kortárs mentor program gyakorlati megvalósításában nagyon eltérő lehet, hiszen illeszkednie kell a középiskolai színtérhez, valamint az autizmussal élő tanuló egyéni szükségleteihez is (Carter, Steinbrenner & Hall, 2019; Roberts et al, 2019). Az egyik legszembetűnőbb példa Roberts és munkatársai vizsgálata, amelyben a klasszikus értelmezésből kilépve egy autizmussal élő mentort vontak be a kortárs támogatásba (Roberts et al, 2019).

A kortárs mentorálás az autizmussal élő személyek komprehenzív támogatásának egyik eleme, amely kombinálható további autizmus-specifikus támogatásokkal, illetve korábbi támogatásokra épülve elősegítheti a már elsajátított készségek általánosítását is (MacFarland & Fisher, 2021; Roberts et al, 2019). A kortárs mentor programokban elengedhetetlen további autizmus-specifikus módszerek és eszközök alkalmazása. Középiskolában is jól használhatóak a különböző vizuális támogatások (pl. digitális vagy papíralapú vizuális emlékeztetők önellenőrző listák, videós technikák) (Bambara et al, 2021; MacFarland & Fisher, 2021).

Az egyéni fejlesztési célok szempontjából a középiskolai kortárs mentor programok főként a társas és kommunikációs célokra fókuszálnak, mint például a beszélgetés indítása, fenntartása (saját érdeklődési körtől eltérő témában is), partnerre irányuló figyelem, stresszkezelés, közösségi életben való részvétel, barátkozás (Bambara et al, 2021; Bottema-Beutel, Mullins, Harvey, Gustafson, & Carter, 2016; Gardner et al., 2014; Hochman, Carter, Bottema-Beutel, Harvey & Gustafson, 2015). Emellett a kortárs mentorálásban megjelennek tanulási készségekkel (Carter et al, 2017), viselkedésszervezéssel, kihívást jelentő viselkedéssel (Lansey, Antia, MacFarland & Umbreit, 2021; Roberts et al, 2019) kapcsolatos célok is.

Mint valamennyi autizmusspecifikus támogatást, úgy a kortárs mentorálás céljait az egyéni képességekhez és szükségletekhez kell igazítani, a program kereteit, időtartamát és helyszínét is individualizáltan kell szervezni (Bambara et al, 2021; Bottema-Beutel et al, 2016). A mentorprogram helyszínének a középiskolai életben gyakran előforduló, természetes társas környezetet érdemes kijelölni. Ezek a helyszínek leggyakrabban a strukturálatlan idő eltöltésének színterei, mint például az iskolai menza, tanulószobák, vagy a tanórák közötti szünetekben a folyosók és az udvar (Bambara et al, 2021).

A középiskolában tanuló autizmussal élő fiatalok preferenciái gyakran azt mutatják, hogy a természetes és élvezetes tevékenységek a legcélravezetőbbek (Bottema-Beutel et al, 2016; Karoff, Tucker, Alvarez, & Kovacs, 2017). A közös aktivitások időpontjait mindig érdemes előre meghatározni, hogy az mindenki számára kiszámítható és jól követhető legyen, akár egy 20 perces ebédszünetről, vagy egy iskola utáni hosszabb szakkör-jellegű foglalkozásról legyen szó (Bottema-Beutel et al, 2016).

(2) Milyen szereplők vesznek részt a középiskolai kortárs mentorálásban? Milyen jellemzőik, szerepeik, feladataik vannak?

A kortárs mentorálásban alapvető a résztvevők szerepeinek tisztázása, a keretek meghatározása. Az autizmussal élő fiatal egy vagy több kortárs mentor támogatja közvetlenül, de a folyamatban rendkívül fontos az autizmus-specifikus támogatásban jártas szakember folyamatos munkája is (Bambara et al, 2021; Hochman et al., 2015).

Az autizmussal élő, mentorált középiskolás tanuló

A kortárs mentor programok alapvetően a magasan funkcionáló autizmussal élő tanulókra fókuszálnak, viszont egyre több példa mutatja, hogy magasabb támogatási szükségletű fiataloknál is jól alkalmazhatóak lehetnek (Lansey et al, 2021; MacFarland & Fisher, 2021).

Alapvetés az autizmusspecifikus támogatásban, így a kortárs mentorálásban is az autizmussal élő fiatalok informált beleegyezése (Bottema-Beutel et al, 2016). A kortárs mentor program hatását növelheti, ha minél inkább bevonjuk a tanulókat saját céljaik kialakításába és értékelésébe. Az önállóság minél magasabb szintjének elérésére fókuszálva például különböző önmenedzselési stratégiákkal is dolgozhatunk (Roberts et al, 2019).

Együttnevelésben tanuló, autizmussal élő középiskolásoknál gyakran előfordulhat, hogy a tanuló szeretné magánéletét megőrizni, így például nem szeretné megosztani széles körben autizmus diagnózisát. A kortárs mentor programban való részvétel felajánlásakor törekedni kell a keretek egyértelmű tisztázásra, amelynek része lehet a mentorok titoktartási kötelezettségére vonatkozó szabályok kidolgozása is (Bottema-Beutel et al, 2016). Megnyugtató lehet autizmussal élő fiatalok számára az is, ha a szakemberek csak az ő jelenlétükben osztanak meg információkat a mentorokkal (Carter et al, 2019).

A kortárs mentorok

A kortárs mentorok általában ugyanabban az iskolában és azonos évfolyamban (esetleg eggyel feljebb) tanulnak, mint az autizmussal élő mentorált diák. Kiválasztásuk általában a fiatalokat jól ismerő pedagógusok segítségével történik. Jó lehetőség lehet például a különböző szakkörökben, klubokban való célzott toborzás. Bár a kortárs mentoroknak nem kell kiemelkedő tulajdonságokkal vagy előzetes tudással rendelkezniük, de érdemes jó szociális készségekkel rendelkező, nyitott és motivált tanulókat keresni, akik önként és szívesen vállalják a mentorszerepet (Bambara et al, 2021; Carter et al, 2017).

A mentorált fiatalok és a mentorok illesztése a koordinátor szakember (főként gyógypedagógus, pszichológus) feladata, de jó szempont a mentoráltak bevonása a döntési folyamatba. A középiskolás tanulók preferenciái alapján úgy tűnik, hogy legszívesebben az azonos érdeklődési körrel (éldául: filmek, videojátékok) rendelkező mentorokkal dolgoznak együtt (Bambara et al, 2021; Bottema-Beutel et al, 2016).

Egy mentorált támogatásába érdemes több (3-5) mentort bevonni, ezzel csökkentve a kifáradás lehetőségét és az egy-egy személlyel szembeni elvárásokat, valamint azt, hogy kortárs mentorok oktató szerepbe kerüljenek (Gardner et al, 2014). A program hosszútávú fenntartásához hasznos egy kortárs mentor hálózat kiépítése (Bambara et al, 2021).

A kortárs mentorok kiválasztása után következik a felkészítésük, amelyet a támogató szakember szervez (Hochman et al, 2015). A felkészítés annál hatékonyabb, minél konkrétabb gyakorlati

stratégiákat dolgoz fel (például szerepjátékokkal, vizuális támogatásokkal, videós technikákkal) (Bambara et al, 2021; Hughes et al, 2013; Roberts et al., 2019). A mentor program fenntartásához fontos, hogy a felkészítés és a mentorálási folyamat is minden szereplő számára könnyen szervezhető legyen, valamint azt is, hogy sem időráfordítás szempontjából, sem más okból ne legyen megerőltető. Jó gyakorlat például, ha egy héten három-négy napon azonos időpontokban kerül sor a mentor és a mentorált találkozására, a heti „szabad napon” pedig (azonos időpontban) a mentornak van lehetősége a támogató szakemberrel konzultálnia (Bambara et al, 2021).

A mentorálást támogató, koordináló szakember

Bár a szakember közvetlenül nem vesz részt a mentorálásban, mégis kiemelten fontos szerepe van a megvalósítás sikerességében. A középiskolában általában az intézményben dolgozó, autizmus területén képzett pedagógus, de leginkább pszichológus vagy gyógypedagógus látja el a mentorálást támogató szakember szerepét (Bottema-Beutel et al, 2016).

A szakember feladatai közé tartozik a mentorok bevonása, kiválasztása, felkészítése és a folyamatos nyomonkövetés. A szakembernek ismernie kell az autizmus kognitív pszichológiai hátterét, jellemző viselkedéses képét és jártasnak kell lennie az autizmusspecifikus módszertanban, továbbá ismernie kell a fiatalokra jellemző szociális-kommunikációs helyzeteket, az azokban való hatékony részvétel irántlan szabályait. A kortárs mentorálás segítségével nagyfokú rugalmasságra és egyéni megoldásokra, döntésekre van szükség (Bottema-Beutel et al, 2016).

A szakemberek szerepe nélkülözhetetlen, ám kulcsfontosságú kérdés részvételük megfelelő mértéke. A mentor és mentorált közös munkájának kezdetekor a szakember jelenléte általában még intenzívebb. Ebben a szakaszban gyakoribb, hogy a konkrét helyzetek részletes tervezése is közös feladat, amely a mentorok számára is biztonságot ad (Lansey et al, 2021). Ezt követően viszont célravezetőbb, ha a szakember a háttérből segíti a mentorokat, így nem gátolja az autizmussal élő fiatalok és a mentorok önállóságát (Bottema-Beutel et al, 2016; Roberts et al, 2019). Hasznos lehet például a kortárs mentor program nyomonkövetésének időszakában az önellenőrző listák használata, amelyek a szakembernek is értékes információkat adhatnak. A mentor program sikeréhez ugyanakkor elengedhetetlen, hogy a szakemberek folyamatosan és megbízhatóan elérhetőek legyenek (például e-mailen, telefonon, fogadóórában) a mentorok kérdéseinek megválaszolására, az esetleges problémás helyzetek menedzselésére (Bambara et al, 2021; Bottema-Beutel et al, 2016).

(3) Milyen előnyei és korlátai lehetnek a középiskolában megvalósuló kortárs mentorálásnak?

A feldolgozott tanulmányok eredményei azt mutatják, hogy a jól tervezett kortárs mentorálást a szakemberek a középiskolai életbe jól beilleszthetőnek, költséghatékonyak és hasznosnak tartják (Carter et al, 2019; Gardner et al, 2014; Roberts, et al, 2019).

Az autizmussal élő mentoráltak oldaláról

A kutatási eredmények alapján úgy tűnik, hogy amennyiben a kortárs mentorálást valóban szakszerűen és egyénre szabottan szervezik, hatásos az autizmussal élő személyek szociális és kommunikációs készségeinek előmozdításában (Bambara et al, 2021; Hochman et al, 2015; Hughes

et al, 2013; Karoff et al, 2017), a társas részvétel és a proszociális viselkedések facilitálásában (Gardner et al, 2014; Lansey et al, 2021). Mindemellett növeli a társas elfogadást, valamint remek lehetőséget ad a készségek általánosítására (Bambara et al, 2021; MacFarland & Fisher, 2021). A kortárs mentorálás hatására a kihívást jelentő viselkedések száma is csökkenhet (Karoff et al, 2017; Lansey et al, 2021).

A kortárs mentorok oldaláról

Rendkívül fontos, hogy a mentor-mentorált kapcsolat a kortárs mentorok számára is hasznos, élvezetes legyen, hiszen hosszútávon csak így lehet a program működőképes és hatékony (Bambara et al, 2021; Gardner et al, 2014). Amennyiben (1) a kortárs mentorok valóban önként vesznek részt a folyamatban, (2) hasznos és gyakorlatias képzésben vesznek részt, (3) a mentorálás folyamán végig van lehetőségük segítséget kérni, konzultálni felkészült szakemberrel, és (4) a szakember az autizmusspecifikus szempontokat figyelembevéve, valóban individualizáltan, megfelelő keretek között szervezi, támogatja a mentor-mentorált kapcsolatot, akkor nem csak az autizmussal élő fiatal, de a mentorok is profitálhatnak a közös munkából (Carter et al., 2017; Hochman et al, 2015). Több eredmény azt mutatja, hogy nem csak a mentoráltak, de a kortársmentorok szociokommunikációs, emocionális, valamint szervezéssel kapcsolatos készségei is fejlődnek (Carter et al, 2017; Roberts et al, 2019), hasznosnak és magabiztosnak érezhetik magukat (Carter et al., 2017). Igazán remek kimenetel az is, ha a mentorálás közben a mentor és a mentorált között kölcsönös barátság szövődik (Hochman et al, 2015).

DISZKUSSZIÓ

A kortárs mentorálás egy olyan módszertani keretet biztosít, amely hatékony lehet az autizmussal élő középiskolás tanulók támogatásában (Carter et al, 2019). Önmagában azonban nem elegendő az autizmussal élő személyek támogatásához, azt minden esetben a komprehenzív/eklektikus támogatás részeként kell értelmezni (MacFarland & Fisher, 2021; Roberts et al, 2019).

A kortárs mentorálásban az autizmussal élő mentorált és egy vagy néhány kortárs mentor vesz részt, a folyamatot pedig közvetetten egy autizmusban jártas szakember támogatja (Hochman et al, 2015). Alapvető a résztvevők informált beleegyezése, szerepeik tisztázása, valamint a keretek meghatározása (Bottema-Beutel et al, 2016).

Amennyiben a kortárs mentorálást valóban szakszerűen és egyénre szabottan szervezik meg, minden résztvevő számára megfelelő mértékű idő- és energiabefektetést kíván, akkor mind az autizmussal élő mentoráltak, mint a mentorok számára hasznos és örömteli lehet (Bambara et al, 2021; Carter et al, 2017; Gardner et al, 2014; Hochman et al, 2015; Karoff et al, 2017; Lansey et al, 2021).

Az áttekintett tanulmányok kutatómódszertani szempontból heterogének, noha eredményeiket tekintve jellemzően egy irányba mutatnak. Az eddigi vizsgálatok emellett csak óvatos következtetéseket engednek meg, hiszen jellemzően kisebb elemszámú mintákkal dolgoztak, több esszenciális kérdés is megválaszolatlanul maradt. Ilyenek például a kortárs mentorálás összefüggéseinek alaposabb feltárása az életminőséggel, a pszichológiai jólléttel és a kortárs bántalmazással, valamint a hosszabb távú hatások feltérképezése is. Ezek a szempontok a

beválogatott tanulmányokban említésre kerültek, de a kutatásokban direkt felmérések nem irányultak rájuk.

Szakirodalmi áttekintésünk eredményeit korlátozza, hogy nem került feldolgozásra minden, a témában készült tanulmány. A szakirodalmi keresést érdemes lehet több adatbázisban is megismételni. Továbbá fontos, hogy a tanulmányokban szereplő kutatások a nemzetközi (főként angolszász) szintéren zajlottak, így – bár a módszertani alapvetések azonosak – a hazai helyzetre vonatkozó teljes értelmezésük kerülendő.

Bár gyakorlati munkánkból tudjuk, hogy néhány magyarországi középiskolában is működik kortárs mentor program, de ezekkel kapcsolatban empirikus vizsgálatok még nem születtek. Hasznos lenne több oldalról megvizsgálni a módszertan hazai intézményekben megvalósuló jó gyakorlatait, kialakításuk specifikumait, hogy a kortárs mentorálás hazánkban is nagyobb helyet kaphasson az autizmussal élő személyek támogatásában.

Köszönetnyilvánítás

Jelen tanulmány korábbi verziója az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola kurzusaihoz kapcsolódva formálódott. Köszönjük dr. Zsolnai Anikó és dr. prof. Könczei György hasznos észrevételeit.

Köszönjük a keresőszavak optimalizálásához nyújtott segítséget Őszi Tamásnének.

A kutatócsoportot és jelen publikáció elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Közoktatás-fejlesztési Kutatási Programja támogatja.

IRODALOMJEGYZÉK

- American Psychiatric Association (2014). *DSM-5 referencia kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaiboz*, Oriold és társai, Budapest.
- Ábrahám A., Stefanik K. & Őszi T. (2018). Autizmus spektrum zavarral élő gyerekek és fiatalok együttnevelésének főbb kérdései. *Gyógypedagógiai Szemle*, 46(3), 196–214.
- Bambara, L. M., Cole, C. L., Telesford, A., Bauer, K., Bilgili-Karabacak, I., Weir, A., & Thomas, A. (2021). Using Peer Supports to Encourage Adolescents with Autism Spectrum Disorder to Show Interest in Their Conversation Partners. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 64(12), 4845–4860. https://doi.org/10.1044/2021_JSLHR-21-00150
- Bottema-Beutel, K., Mullins, T. S., Harvey, M. N., Gustafson, J. R., & Carter, E. W. (2016). Avoiding the „Brick Wall of Awkward”: Perspectives of Youth with Autism Spectrum Disorder on Social-Focused Intervention Practices. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 20(2), 196–206. <https://doi.org/10.1177/1362361315574888>
- Carter, E. W., Gustafson, J. R., Sreckovic, M. A., Dykstra Steinbrenner, J. R., Pierce, N. P., Bord, A., Stabel, A., Rogers, S., Czerw, A., & Mullins, T. (2017). Efficacy of Peer Support Interventions in General Education Classrooms for High School Students with Autism Spectrum Disorder. *Remedial and Special Education*, 38(4), 207–221. <https://doi.org/10.1177/0741932516672067>

- Carter, E. W., Steinbrenner, J. R. D., & Hall, L. J. (2019). Exploring Feasibility and Fit: Peer-Mediated Interventions for High School Students with Autism Spectrum Disorders. *School Psychology Review*, 48(2), 157–169. <https://doi.org/10.17105/SPR-2017-0112.V48-2>
- Cresswell, L., Hinch, R., & Cage, E. (2019). The experiences of peer relationships amongst autistic adolescents: A systematic review of the qualitative evidence. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 61, 45–60. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2019.01.003>
- Gardner, K. F., Carter, E. W., Gustafson, J. R., Hochman, J. M., Harvey, M. N., Mullins, T. S., & Fan, H. (2014). Effects of Peer Networks on the Social Interactions of High School Students With Autism Spectrum Disorders. *Research & Practice For Persons With Severe Disabilities*, 39(2), 100–118. doi:10.1177/1540796914544550
- Hochman, J. M., Carter, E. W., Bottema-Beutel, K., Harvey, M. N., & Gustafson, J. R. (2015). Efficacy of Peer Networks to Increase Social Connections among High School Students with and without Autism Spectrum Disorder. *Exceptional Children*, 82(1), 96–116. <https://doi.org/10.1177/0014402915585482>
- Hughes, C., Harvey, M., Cosgriff, J., Reilly, C., Heilingoetter, J., Brigham, N., Kaplan, L., & Bernstein, R. (2013). A Peer-Delivered Social Interaction Intervention for High School Students with Autism. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 38(1), 1–16. <https://doi.org/10.2511/027494813807046999>
- Karoff, M., Tucker, A. R., Alvarez, T., & Kovacs, P. (2017). Infusing a Peer-to-Peer Support Program with Adventure Therapy for Adolescent Students with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Experiential Education*, 40(4), 394–408. <https://doi.org/10.1177/1053825917727551>
- Lansley, K. R., Antia, S., MacFarland, S. Z., & Umbreit, J. (2021). Training and Coaching: Impact on Peer Mentor Fidelity and Behavior of Postsecondary Students with Autism and Intellectual Disability. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 56(3), 328–340.
- Long, E., Zucca, C., & Sweeting, H. (2020). School climate, peer relationships, and adolescent mental health: A social ecological perspective. *Youth & Society. Advance online publication*. <https://doi.org/10.1177/0044118x20970232>
- Lord, C., Brugha, T. S., Charman, T., Cusack, J., Dumas, G., Frazier, T., Jones, E. J., Jones, R. M., Pickles, A., State, M. W., Taylor, J. L., & Veenstra-VanderWeele, J. (2020). Autism spectrum disorder. *Nature Reviews Disease Primers* 6(1). p. 1–23. <https://doi.org/10.1038/s41572-019-0138-4>
- MacFarland, M. C., & Fisher, M. H. (2021). Peer-Mediated Social Skill Generalization for Adolescents with Autism Spectrum Disorder and Intellectual Disability. *Exceptionality*, 29(2), 114–132. <https://doi.org/10.1080/09362835.2019.1579722>
- Odom, S. L., & Strain, P. S. (1984). Peer-mediated approaches to promoting children's social interaction: A review. *American Journal of Orthopsychiatry*, 54(4), 544–557. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1984.tb01525.x>
- Page, M.J., McKenzie, J.E., Bossuyt, P.M., Boutron, I., Hoffmann, T.C., Mulrow, C.D. et al. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372(71). <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Reed, P. (2016). *Interventions for autism: evidence for educational and clinical practice*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Reichow, B. & Volkmar, F. R. (2010) Social skills interventions for individuals with autism: evaluation for evidence-based practices within a best evidence synthesis framework. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 40(2), 149–166.
- Roberts, G. J., Mize, M., Reutebuch, C. K., Falcomata, T., Capin, P., & Steelman, B. L. (2019). Effects of a Self-Management with Peer Training Intervention on Academic Engagement for High School Students with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Behavioral Education*, 28(4), 456–478. <https://doi.org/10.1007/s10864-018-09317-2>

- Stefánik K. (2018a). Az autizmus spektrum zavarok evidencia-alapú oktatási és támogatási módszertanának alapjai. 4. fejezet. In Győri M. & Billédi K. (szerk.) *Atipikus diákok, segítő appok, tudományos evidenciák.* (4. fejezet) Budapest: ELTE, Eötvös Kiadó.
- Stefánik K. (2018b). Az autizmus spektrum zavarok evidencia-alapú oktatási és támogatási módszertanának alapjai. 5. fejezet. In Győri M. & Billédi K. (szerk.) *Atipikus diákok, segítő appok, tudományos evidenciák.* (5. fejezet) Budapest: ELTE, Eötvös Kiadó.
- Volkmar, F., Reichow, B. & McPartland, J. (2014). *Autism Spectrum Disorder in Adolescents and Adults: An Introduction.* Springer, New York.

Peer mentors in supporting secondary school students with autism. A systematic literature review

Abstract

Background and Aims: There exist evidence for the effectiveness of peer mentoring for children and adults with autism. In mentoring, an individual or a group of individuals who have received prior training, support another person of roughly the same age and/or ability level, who lives with autism, systematically but without the direct participation of a professional. The present paper aims at exploring, via an analysis of the international literature, (1) the representation of peer mentoring of secondary school students with autism in the literature; (2) the roles and tasks of its relevant actors; and (3) its benefits and limitations.

Method: A systematic literature search was conducted using the ERIC and PUBMED databases in September 2022. Based on the inclusion and exclusion criteria, 11 studies have been selected and analysed from among 6054 search hits.

Results: Peer mentoring can be an effective element in the comprehensive support of secondary school students with autism. Planned in an individualised way and following the relevant methodological guidelines, mentoring can be beneficial and joyful for both the mentored student and their mentors. It can also enhance the development of the social and communication skills in both (group of) actors.

Conclusions: Although there exist systematic studies on peer mentoring of secondary school students with autism in the international literature, it seems necessary to explore the existing practices more thoroughly, to examine further their effects, and then disseminate the effective methodologies within service systems. This seems particularly topical in our country, where peer mentoring in secondary school care for students with autism seems to be implemented currently only on an *ad hoc* basis.

Keywords: autism, secondary school, autism-specific support, peer mentoring, peer support
